

HAFIZA-İ BEŞER NİSYAN İLE MALULDÜR

Ayşegül YARAMAN*

*Tarihsel olgular, öz olarak, psikolojik olgulardır.
Öyleyse onları önceleyenleri, normal olarak, diğer
psikolojik olgularda bulurlar.”*

*M.Bloch; Apologie pour l’histoire ou métier
d’historien, Eds.A.Colin, Paris, 1997,s.156*

“Belleğin anlamları şöyle sıralanabilir:

1. Bilgiyi kodlama, saklama, yeniden ortaya çıkarma yetisi;
2. Bilginin toplandığı hipotetik depo;
3. Bu depodaki bilgi;
4. Bu bilginin özü;
5. Bu bilgiyi geri getiren temel süreç;
6. Bireyin bir şeyi anımsamasının farkındalığı olgusu.¹

Anımsama ve unutma ise doğrudan ilişkili olsalar bile, belleğe tıpatıp karşılık gelmeyen zihin süreçleridir. Bellek, anımsama etkinliğiyle dışa vurulur; ancak anımsama=bellek indirgemeciliği yanlıştır. Anımsama, hatta diyalektik bağlamda unutma, buzdağının görünen ve üzerinde yorum yapılabilen bölümüdür. Ancak bu işlevler üzerinden bellekle ilgili fikir yürütülebilir; ama asla, zihnin bilgi stoğuyla ilgili doğrudan bilgiye ulaşamaz. Zeka, ideolojiyi de içerir boyutuyla tutum, algı, hatta kişilik gibi temel psikoloji alanları aynı

* Prof.Dr., Marmara Üniversitesi, Fransızca Kamu Yönetimi öğretim üyesi.

¹ E.Tulving; “Concepts of Memory”, içinde E.Tulving,F.L.M.Craik; **The Oxford Handbook of Memory**, Oxford University Pres, Oxford,N.Y., 2000, s.33.

özelliği taşımaktadırlar: Bu kapasitelerle ilgili bilgilere, tabir-i caizse karineyle ulaşılabilir ancak. Potansiyel hakkında kesin bir bilgi elde edilebilmesi oldukça zordur. Birtakım nörolojik araştırmalar, beyin hücrelerinin elektrik akımıyla yapay olarak uyarılması sonucunda deneklerin eski “unutulmuş” yaşantılarını ayrıntılarıyla anımsadıklarını; ancak akım kesilirse anımsamanın sönüğünü göstermektedirler. Demek ki insan davranışlarından çıkarak saptayamadığımız bir “kayıt” söz konusudur. Davranış ve aslında ona içkin olan kişisel açıklamalar yukarıda sözü edilen kapasitelerle ilgili, ki bellek de bunlara dahildir yalnızca bir atıf noktasıdır; tekrarlamak gerekirse buz dağının görünen yüzüdürler. Zaten bu gerçeklikten çıkarak psikolojinin tanımını davranış bilimi olarak sınırlandırmıştır.

Bu saptamanın doğurduğu tek sorun davranışların potansiyeli yansıtmadaki eksiklikleri olduğu kadar; o davranışlara söz konusu kapasitelerle ilgili anlam yükleyen diğeri veya diğerlerinin (ki bilim insanları da bu gruptan ayrı düşünülemez.) algısı ve dolayısıyla onun veya onların psikolojik kapasiteleri ve ait oldukları değerler sistemi aracılığıyla içselleştirdikleri toplumsal etkidir. Özet olarak, psikoloji biliminin epistemolojik sorunu olarak eyleme endekslik ve bilimlerin genel sorunu ve gerçeği olarak görecelik bellekle ilgili tüm yorumlarda da geçerliliğe sahiptir.

Toplumsal veya bireysel anlamda belleksizlikten söz ederken kastedilen kaydedilmiş olma olasılığı taşıyan bilgilerin anımsanamaması/ unutulması/ çarpıtılarak anımsanmasıdır. Ancak bilginin kaydedildiğinin tam olarak tespit edilmesi de zordur. Bilginin algılandığı bir ölçüde tespit edilebilir. Ama kaydedildiği kesinleştirilemez. Kayıt kontrolü için kısa süreli hafıza kontrolü yapıp olumlu sonuç almak da, bilginin kaydedildiğini göstermez; bu papağanvari bir ses tekrarından ibaret de olabilir. Dolayısıyla bellekten söz edildiğinde, anlaşılması gereken somut gerçek aslında yalnızca anımsamadır. Öte yandan anımsama yalnızca bireysel bir yeti değildir. Gerek anımsama sürecinin gerçekleşmesi, ki unutma ve çarpıtılarak anımsama da buna dahildir,

gerek anımsamaya bağlı olgular toplumsal ve hatta ideolojik özellikler taşıır. Ayrıca tarih yazımı da anımsamadan ayrı düşünülemez. Bu bağlamda, “tarihçi, artık, ekonomist, sosyolog, (...), psikolog (...) olmalıdır.”²

Kısaca anımsama, sosyo-ekonomik yapıdan bağımsız düşünölemeyecek bir psikoloji konusu olup, bireyin ve toplumun birbirleri üzerinden tarihini yazar.

Anımsamanın psikolojik sınırları:

19. yüzyılın son çeyreğinde, bellek özelinden çıkarak gelip geçiciliğin (transience) kaçınılmazlığını ilk kez Hermann Ebbinghaus ortaya koyar: Kendi üzerinde yaptığı deneyde(1895), birbiriyle ilişkisiz ve anlamsız hecelerden oluşan yedi listeyi en az iki kez hatasız tekrarlayacak biçimde ezberlemiştir . Daha sonra, bir saatten bir aya kadar uzanan altı farklı zaman aralığında (1 saat, 9 saat, 2 gün, 6 gün, 31 gün) kendini test eder. Önce hızlı bir kayıp söz konusudur: Anlamsız heceler listesini çalıştıktan dokuz saat sonra hecelerin yaklaşık %60’ını unutmuştur. Daha sonra unutma hızı düşse dahi, bir ay sonunda hecelerin %75’i unutulmuştur.

Yine aynı dönemde William James, kişinin öncelikle kendisi için anlamı olan şeyleri hatırladığını vurgular³; diğerleri daha ivedilikle unutulur. Anımsamayı sağlayan anlamlılığın, kişinin tatmin edilmesi gereken gereksinimlerini hedefleyen zihinsel süreçlerle de ilgisi bulunmaktadır. Bir başka deyişle

² F.Braudel; **Ecrits sur l’Histoire**, Flammarion, Paris,1984, s.103.

³ Edebiyat da bu durumu teyit ediyor : “(...)yaşlı insanların önemli olmayan şeyler konusunda bellek kaybına uğramaları, oysa kendilerini gerçekten ilgilendiren şeyleri pek ender unutmaları da hayatın bir zaferi. Cicero bunu yazılarında bir çırpıda anlatıvermiştir: *Hazinesini nereye gizlediğini unutan ihtiyar hiç yoktur*, diye.”G.G.Marquez; **Benim Hüzünlü Oropularım**, Can Yayınları, İstanbul, 2005, s.15

gereksinim bireysel düzeyde anlamlılık yaratmakta ve böylece anımsamaya neden olmaktadır.⁴

20. yüzyılın başında seçici anımsamada toplumsal etkilerin rolüyle ilgili araştırmalar devreye girer. Alfred Binet, belleğin bir çok yönünü incelemiş ve kaydedilmiş olanı belleğe geriçağırma (recall) bir toplumsal etki olarak sorulan sorunun niteliğinin oynadığı rolü irdelemiştir. En az yönlendirme içeren sorulara verilen yanıtlarda yanlış anımsama oranı %26 iken, en yönlendirici soruların yanıtlarında bu oran %61'e yükselmektedir.⁵ Diğer bir deyişle anımsamaya yönelik baskı altında unutma/anımsamama⁶ söz konusudur. F.C.Bartlett ise, Afrika'da Swazilerle gerçekleştirdiği araştırma sonucunda anımsamanın kültürel anlamlılıkla ilişkisini saptar; ait olunan kültür nezdinde anlamlılığı düşük olan yahut hiç anlamlı olmayan şeyler unutulmaktadır. Belleğin seçiciliğiyle ilgili bir diğer vurgu ise Sigmund Freud tarafından yapılmıştır. Bu klasik kurama göre, hoş anılar anımsanırken, nahoş anılar bastırılmakta, yani bilinçaltında depolanmaktadır. Ancak bu durumda yaşantının tamamen "kaybolması" söz konusu değildir; bilincin egemenliğinin

⁴ İnsan gereksinimleriyle ilgili en kabul gören sınıflandırma Abraham Maslow tarafından yapılmıştır. Doğumla gelen temel biyolojik gereksinimlerin tatmin edilmesini daha karmaşık olan psikolojik gereksinimlerin ortaya çıkması izler. Maslow'un gereksinimler hiyerarşisinin temelinde açlık, susuzluk gibi fizyolojik gereksinimler bulunur. Onları güvenlik gereksinimleri, aidiyet ve sevgi gereksinimleri, kendine saygı gereksinimi, anlamak, keşfetmek gibi bilişsel gereksinimler, estetik gereksinimler, kendini gerçekleştirme gereksinimi izler.

⁵ A.Binet, örneğin, çocuklara 10 saniye süreyle 5 nesne (tahtaya yapıştırılmış bir düğme vs.) göstermiş, ardından çeşitli tipteki sorularla belleklerini test etmiştir. Yönlendirme içermeyen sorularda çocuklara gördüklerini olduğu gibi yazmaları söylenmiş; yönlendirici sorular ise, "nesne tahtaya ipele tutturulmamış mıydı?" tarzında oluşturulmuştur.

⁶ Bu bulgular, 20.yüzyıl sonunda uyma davranışıyla, daha doğrusu uymama davranışıyla ilgili bir sosyal psikoloji araştırmasını *anımsatıyor*. Söz konusu araştırma işlek bir caddede gerçekleştirilmiştir. Yoldan geçmekte olanlardan belirli bir talebin hayata geçirilmesi için yetkili makamlara sunulacak bir dilekçeye imza istenmektedir. İlgilenerek yaklaşan deneğe, bir başkası yaklaşarak imzalamamasını söylediği takdirde deneğin dilekçeyi imzalama olasılığının arttığı görülmüştür. Yani denek açık yönlendirmeye bir tepki vermekte, bu etkiye uymayarak "bağımsız irade"sini korumaktadır. Binet'nin araştırmasında da yönlendirici bir soruya maruz kalan deneğin kafasının karıştığı, dikkatinin dağıldığı, algısının düştüğü vs. düşünülse bile, benzer bir süreç sonucu tepkisel olarak anımsamayı reddettiği de iddia edilebilir.

kısıtlandığı durumlarda, örneğin rüyalarda bu anılar kendilerini gösterebilirler. Zaten kişisel bellekle ilgili çalışmalardan çoğunu deneysel psikologlardan çok psikoterapistler, bunların arasında da daha çok psikanalistler gerçekleştirmişlerdir; zira psikanaliz çocukluk anıları üzerine kurulmuştur.

Bir ben vardır benden içeri: Kolektif bellek

Bireyin belleğiyle ilgili açıklamalara sosyal psikoloji alanında en önemli katkı Maurice Halbwacs tarafından yapılmıştır. Bilindiği gibi sosyal psikoloji en genel tanımıyla grup içindeki birey davranışlarını inceler; bu bağlamda bireyin grup içinde, yalnızken olduğundan farklılaştığı zımnen kabul edilmekte ancak bireyden ayrı ve üstün bir grup anlayışına düşülmemektedir. Halbwacs da kolektif belleği bireysel bellekten ayrı düşünmez. Bireysel planda, psişik bir durum olarak anıların, anımsandığında bilince çıkmak üzere bilinçaltında saklandıklarını kabul etmekten başka alternatif yoktur. Geçmişin kaybolması söz konusu değildir. Ancak ait olduğu aile, din, sınıf vb. gruba bağlı olarak birey kolektif bellek olgusuyla karşıkarşıyadır. Belleğin kolektif çerçevesi, bir grubun birçok üyesinin bireysel anılarının sonucudur, toplamıdır. Bu kolektif çerçeve bireysel anıların sınıflanmasına, sıralanmasına hizmet edebilir; ama belleğin kendisini, bir başka deyişle depodaki bilgileri asla açıklama olanağına asla sahip değildir.

Halbwacs, ayrıca, belleğin en önemli özelliklerinden birinin geçmişin güncelleştirilmiş tanımını oluşturmak olduğunu kabul eder. Anılar bireysel olarak biriktirilmiş olsa dahi, geçmişin tanımı saklanmamış, güncel olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu yeniden yapılandırmayı sağlayan ise toplumsal çerçevelerdir. Böylece bireysel bellek kolektif belleğe dayanır; anımsama belleğin toplumsal çerçevesi sayesinde gerçekleşir; bir başka deyişle anılar toplumun baskısı altında yeniden yapılandırılır. Ayrıca, güncel çıkabilen herhangi bir anı değildir; bugüne dair bir anlamı bulunan, halihazırda

yararlı/gerekli bir eğitim verecek olandır. Öte yandan söz konusu anlamlılık mutlak ve evrensel değildir; belirli bir grup için, tabii ki belirli bir zaman diliminde geçerli, onunla sınırlıdır.

Sonuç olarak, geçmiş/tarih tüm birey belleklerinde aynı değildir. Bireysel bellek, geçmiş/tarihi, ait olduğu grubun içselleştirilmiş etkisiyle ve hatta o grubun içindeki konumuna bağlı olarak yeniden yapılandırır. Bu nedenle de nesnel bir geçmişten/tarihten söz edilemez.⁷

Kısaca özetlemek gerekirse; anımsama toplumsaldır, seçicidir. Dolayısıyla unutma eylemi de salt soyutlanmış psikolojik hatta biyolojik kapasitelerden çok toplumsallaşma sürecinde öğrenilen seçicilikle ilişkilendirilebilir.

Geçmiş kontrol eden geleceği kontrol eder: bugünü kontrol eden geçmiş kontrol eder⁸:

Belleğin temel işlevleri, hünerleri, stratejileri ve uygulamaları toplumsallaşma sürecindeki öğrenmeden etkilenir. İnsan belleği, genellikle, temel bellek işlevlerinin ötesinde, toplumsallaşma pratikleri içinden geçerek toplumsal, kültürel ve bu bağlamdan kopmaksızın kişisel amaçlara hizmet etmek üzere gelişir. Öte yandan, bireyin bilişsel işleyişinin kültürel yapılanmasının biricik kaynağı da belleğin toplumsallaşmasıyla ilgilidir. Diğer bir deyişle bellek, insan davranışının toplumsallaşma sürecinde kazandığı ait olunan kültürün gereklerinin, ki bunların başında dil gelir, içselleştirilmesinde ve buna bağlı olarak tutum ve davranış geliştirilmesinde temel bir rol oynar; zira ait olunan kültüre, norm ve değerlere uygun anımsamalar bireyin toplumsal uyumunun (comformity) anahtarıdır.

⁷ Bkz.. M.Halbwacs; **Les Cadres Sociaux de la Mémoire**, Albin Michel, Paris, 1994.

⁸ <http://www.onlineliterature.com/view.php/1984/19?term=who%20controls%20the%20past> 02.08.2005.

Toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal uyum toplumsal öğrenmeler ve buna bağlı olarak yapılanmış toplumsal bir bellekten yararlandığına göre; bireysel ya da topluluksal anlamdaki anımsama ve unutmalarla mevcut egemenlik sistemleri arasında ilişki kurmak kaçınılmaz görülmektedir.

Modern zamanların “kültür sanayii” ile ilişkilendirildiğinde sosyo-ekonomik tercihlerin belirlemesiyle, ussallaştırma adına bertaraf edilmiş duyuşal-duygusal bellek, modernliğin eleştirisi içerisinde gündeme gelmektedir. İlerleme fikirleri ve resmi tarih söylemi, duyuşların/duyguların üzerini, “aklın” çıkarı adına bir “toz” bulutuyla örtmüştür. Bu “toz”, nesnel dünyayı aceleyle tarayan herhangi bir duruşla yaratılmıştır; bireylere hiçbir anlam atfetmeyecek veya bireylerin geçmişinden hiçbir öyküyü kapsamayacak bir bakışı getirir bu nesnel dünyaya ve holistik bir anlayışla aslında bireyi hiçe sayar.⁹ Bu sistemsel “toz”, duyuşal/duygusal alternatifle, duyarlılığın, şiirselliğin, kaybın, aşkın, terörün anlaşılmış bütünlükleriyle, duyuşal/duygusal yokluk müzesinde saklı gizli tarih anılarıyla ilişkiyi koparır.¹⁰ Aklın üstünlüğü adına belleğin anesteziye tabi tutulması ve giderek amnezinin egemen olması sürecidir modernliğin getirdiği. Bu bağlamda, evrimci ve ilerlemeci kuramların ve tarihsel süreklilik ideolojisinin ifade edilebilmesinin yararına olarak tarihin çarpıtılması veya bir başka deyişle yeniden yapılandırılması gerçekleştirilmiştir.

E.Hobsbawm’a göre, sanayi devriminden sonra gözlenebilir hale gelen “icad edilmiş gelenekler” kavramı da tarihin çarpıtılmasıyla, nesnel dünya adına duyarlılıkların üzerinin “toz”landırılmasıyla, determinist bir tarihsel süreklilik anlayışıyla doğrudan ilintilidir. Geleneğin icadı, yalnızca tekrarın dayatılması biçiminde olsa dahi geçmişe atıfla nitelenen resmileştirme ve rutinleştirme sürecidir. Üç tip halinde ortaya çıkar:

⁹Bkz.C. N.Seremetakis; “The Memory of the Senses, Part I: Marks of the Transitory”, içinde C.N.Seremetakis (dir.); **The Senses Stil**, The University of Chicago Pres, Chicago, London, 1994, s.1-18.

¹⁰ P.Soller; “Conscience Aien’t Consciousness”, içinde **ibid.**, s.109-121.

1. Gerçek ya da yapay toplulukları, grup üyeliklerini veya toplumsal birleşmeyi (cohesion) simgeleyen veya tesis edenler;
2. Otoriteyle ilişkileri veya statüleri, kurumları meşrulaştıran veya tesis edenler;
3. Temel amacı, davranış konvansiyonları, değer ve inanç sistemlerinin yerleştirilmesi, toplumsallaşma olanlar.

Tüm bu özelliklere sahip olabilen “icad edilmiş gelenekler”deki süreklilik genellikle yapaydır. Kısaca yenilemek gerekirse, “icad edilmiş gelenekler”, yeni durumlara, atıf noktalarını eskide bulan veya kendi geçmişlerini zorunlu tekrarlarla yaratan yanıtlardır.¹¹ Ve tarihin o dönemindeki ekonomik, toplumsal ve siyasal gereksinimlerin sonucudurlar.

Ulus devletlerin ortaya çıkış ve egemenliği işte böyle bir tarih/bellek yapılandırmasına eşlik eder. Yurttaş kimliğinin icad edilmiş bu geleneğe doğrudan bağımlılığı bulunur ve bu dönemde ortaya çıkan yurttaş onu öğrenip yeniden üreteceği bir toplumsallaşma sürecinden geçer. Bu noktada modernitenin sözde nesnel gerçekler adına oluşturduğu kolektif bellek, ait olduğu ekonomipolitiğin gereklerini yerine getirir. Bir yandan ulus bilincini yaratacak, pekiştirecek, yeniden üretecek anılar resmi tarihi ve bellek gündemini belirlerken; diğer taraftan ulusun üst yapısal belirleyiciliğini sekteye uğratabilecek grup anılarının üstü tozlandırılmaktadır. Bu anlamda tarihin yeniden yapılandırılması ulus devletinin temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun dinsel ağırlıklı tarih yazıcılığının yerini alan Türkiye Cumhuriyeti’nin Türk Tarih Tezi bu sürecin en tipik örneklerindedir. Sekülerleşen ve ulus kimliğine vurgu yapan bu yeni toplumsal bellek yaratma çabası yeni toplumsal yapının harcını oluşturma işlevine sahiptir. “Bir Türk dünyaya bedeldir.”, “ne mutlu Türküm diyene!” söylemine eşlik eden

¹¹ Bkz. E.Hobsbawm; “Introduction:Inventing Tradition”, içinde E.Hobsbawm,T.Ranger(ed.) **The Invention of Tradition**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997,s.1-14.

bu bellek, küçülen coğrafi alanı ve İmparatorluğun son yüzyılında ardı ardına gelen yenilgi ve başarısızlıkları telafi etmek amacıyla Freudcu bir bakışla tüm olumsuzlukları ve varlığını tehdit edebilecek yaşantıları bastırıp, gerekirse kurmaca bir üstünlük manzumesini öğretmek durumundadır. Böyle bir toplumsallaştırma politikası, alfabe değişikliğinin de olumlu katkısıyla, geçmişle tüm bağları koparmak zorunda olduğu için (zira ulus-devletin ayakta kalması buna bağlıdır.) unutkanlığı modern tektipleştirici kurgu adına meşrulaştırmıştır.¹² Bu sürecin hayata geçirilmesinde Althusserci anlamda devletin ideolojik aygıtları ile Gramscinin kavramsallaştırdığı biçimiyle organik aydınların önemli bir rolü bulunmaktadır.

Toplumsal olarak yapılanmış belleğin siyasal ve kültürel etkiler altında bulunup, siyasal ve kültürel sistemin yeniden üretimiyle ilişkilendirilmesi kaçınılmazdır. Egemen toplumsal gruplar bellek üzerinde yönlendirici bir nitelik taşır. Tarihsel kontekst içinde değerlendirildiğinde söz konusu toplumsal etkinin belleğin anımsama işlevini engellediği ya da çarpıttığı için olumsuz olarak nitelenmesi mümkündür. Ancak bir yandan da grubun yahut giderek toplumun bağlılık ve işlevselliğinde değerler sisteminin paylaşımını sağlayarak olumlu bir rol üstlenir. Bazen çarpıtılmış belleğin “*ruhu veya birincil amacı rejimi meşrulaştırmak, yükselen toplumsal sınıfı güçlendirmek veya insanlık dışı zulmü, savaş suçları rezaletini azaltmak , ortadan kaldırmak bile, (olabilmektedir.) (...)* Hatta, siyasal veya ruhani liderler belleği çarpıtmaya girişseler veya tarihsel amnezi “*uygulasalar*” bile, geniş çaptaki halk mensupları aldıkları *ussallaştırmaya inanır ve rahatlıkla onu içselleştirirler. (...)* İstekli bir kolektif bellek değişikliği ilerleyen, yaşanası bir toplum için bir zorunluluk haline

¹² İmparatorluk birikiminden bu amaçla kopuş, dönemin gerçekleri açısından ulus kimliği yaratmada önemli bir başarı getirirse de; uzun vadede, özellikle Batı karşısındaki ciddi bir aşağılık kompleksinin nedenlerinden birini oluşturmuştur.

gelir. ”¹³

Ancak zaten gerçeğin nerede bitip, çarpıtmanın nerede başladığını asla kesin olarak bilemeyiz. Bireyin veya toplumun bilgiyi ne denli ve nasıl algıladığı, ne denli kaydettiği tam olarak tespit edilemedikçe belleğin stoğunda neler bulunduğunu ve buna bağlı olarak toplumsal bir yönlendirmenin bu stoğun geri getirilmesinde veya getirilememesinde ne denli etkili olduğu tam olarak çıkarsanamaz. Ama yine de bellek üzerinde kültürel bir belirlemenin/yönlendirmenin olduğu yadsınamaz. Ancak bu belirlemenin/yönlendirmenin değerlendirilmesi çok yönlü olabilir. Birey üzerindeki tüm toplumsal etkiler gibi, söz konusu etki de öncelikle olumsuz olarak değerlendirilebilir, oysa toplumda bir arada yaşamının ön koşulu “toplumsal anlaşma/antlaşma”¹⁴ dır. Söz konusu antlaşmanın ön koşulu uyumdur; bellek de, en azından anımsama ve unutma anlamında, bu sürecin dışında var olamaz.

Küresel Bellek: “Şimdi”nin Mutlak Galibiyeti

İnsan bilimleri alanında çalışanların Türkiye ile ilgili saptamalarda yaptıkları en önemli *çarpıtmalardan* biri, belki de birincisi, bulgularının bu ülkeye özel olduğunu iddia etmeleridir. Dolayısıyla, bellek söz konusu olduğunda da, bir bilimsel çalışma sonucunda tespit edilmiş olmasa da, özellikle günlük konuşmalarda aynı yanılgıya düşülmektedir: Belleksiz olan Türk toplumdur. Oysa bu makalenin başından beri, çeşitli bilim alanlarından derlenen bellekle ilgili temel bilgilerden çıkarak ortaya konmaya çalışılan, durumun, Aydınlanmacı bir anlamda olmasa da, evrenselliğidir. İkinci amaç ise, bellekle

¹³Birçok araştırma sonucundan derlenen bu tartışma için bkz.M.Kammen; “Some patterns and Meanings of Memory Distorsion in American History”, içinde D.L.Schacter (ed.);**Memory Distorsion:How Mind, Brains and Societies Reconstructe the Past**, Harward University Press, Cambridge, 1997, s.340.

¹⁴ “Anlaşma” ortak norm ve değerlerin üretim ve yeniden üretimi süreci içeriğinde sosyal psikolojik bir kavram; “antlaşma” ise J.J.Rousseau’nun geliştirdiği *contrat social* anlamında siyasal bir kavram olarak okunmalıdır.

ilgili fikir yürütmelere olanak veren anımsama/çarpıtarak anımsama/unutma göstergelerinin toplumsal öğrenmeden, dolayısıyla egemenlik ilişkilerinden ne denli etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu ikinci amaç, aynı zamanda, otomatik olarak gerçeğin ne olduğu ve/veyahut çarpıtmanın nerede başladığını sorunsallaştırmaktadır. Böylece bu iki amacın temel sonucu olarak, “belleksizliği” yerel bir soruna indirgeme çabasının anlamsızlığı belirginleşmektedir. Ortada bir sorun varsa eğer, bunun nedenini sosyo-ekonomik yapı ve ondan türeyen onu yeniden üreten değerler sistemiyle ilişkilendirmek daha açıklayıcı gibi görünmektedir.

Öte yandan, bu makalenin başından beri tartışmaya açtığımız, bellekle veya bir anlamda seçici anımsamayla ilgili değer yargılarıdır. Basitleştirmek gerekirse, anımsamak iyi/doğru; unutmak/çarpıtarak anımsamak kötü/yanlıştır biçimindeki yargıları tartışmak elzemdir. Maksat şeytanın avukatlığını yapmak değildir; ancak insana dair tüm betimlemelerde, üstelik bu betimlemeler bilimsellik iddiası taşıyorsa, mümkün olduğu kadar değer atfetmeyen yorumlar yapmak daha gerçekçi gibi görünmektedir. Unutulmamalıdır ki her değer yargısı bir toplumsal aidiyet sonucudur. Daha yukarıda belirtildiği gibi bir zihinsel kapasite olarak belleğin, göstergeleri aracılığıyla yorumlanması, beklenti ve bellek işlevleri ait oldukları gruba göre değişen/değişebilen kişilerce yapılmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda yapılan anımsama/çarpıtarak anımsama/unutma yorumlarına eklenen değer yargıları görecelidir.

Toplumsallaşma sürecindeki resmi ve gayri resmi tüm öğrenmeler, ki bellek işlevleri de bu süreçten bağımsız düşünülemez, bireyin ait olduğu topluma uyum yapması; “normalleşmesi”, E.Fromm gibi söylersek “harmoni”nin sağlanması içindir. Bu normların belirlenmesi ise, tabii ki, egemenlik ilişkilerine bağlıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, çok uluslu sermayenin egemenliğindeki tek kutuplu günümüz dünyasının bellek işlevlerinin biçimlenmesine karşı hassasiyeti açıkça görülmektedir. Malumat toplumunun mihenk taşı medya ve onun egemenlik biçimi olarak medyakrasinin tüketim üzerine kurulu zihniyeti

“harmoni” için öncelikle “anın yaşanması”nı öğretmektedir toplumsallaşma sürecinde. Şimdinin yaşanmasından veya hatta bununla özdeş kılınan yaşamaktan kastedilense tüketmektir. Şimdiye odaklanırken bireyin yaptığı tükettiğinin farkına varıp, ne kadar tüketiyorsa o kadar haz¹⁵ duymaktır. Bu bağlamda tarihle/bellekle ilişkisini de, eğer kurarsa tüketim üzerinden kurmaktadır. Alım gücü olanların tarihi eser toplamaları (ki bu burjuvazinin kültürel olarak da kendini gerçekleştirilmesiyle doğrudan ilintilidir.); diğerlerininse giderek artan bir biçimde, çağdaş gereksinimlere göre kurgulanmış, aktardığı döneme dair bilgi değil ama malumat pazarlayan tarihi romanlar tüketmeleri bu dönüşümün örneklerindedir.

Öte yandan medya egemenliği altındaki toplum ve birey, düzeni besleyen uyarı bombardımanı altındadır. Bir konunun gündeme çıkıp çıkmayacağı, ne kadar gündemde kalacağı, ne zaman gündeme geri getirileceği, ne zaman yok edileceği, bir diğer deyişle toplumsal ve bireysel bellek tümüyle medya kontrolü altındadır. Üstelik kitle iletişim araçlarının yaydığı uyaran yoğunluğu, postmodern bireyin pek müşteki olduğu dikkat toplama zorluğuna neden olduğu için, anımsama aşamasına gelmeden, muhtemelen daha kayıt sırasında bellek engellenmektedir. Anımsamak/çarpıtarak anımsamak/unutmak eylemleri medya belirleyiciliğinde olmakla kalmayıp; zaten bizzat “gerçek” artık tartışmalıdır. Daha açıkça söylemek gerekirse, J.Baudrillard’ın simulakra kavramıyla karşıladığı üzere “gerçek” artık medyanın sunduğu kadardır. Bu bağlamda, anımsamak/unutmak ne ifade eder?

Öte yandan geç kapitalizmin kültürel yansıması olarak postmodern değerler, modernitenin eleştirilerinden biri olarak ulus devlet dönemine ait büyük tarih anlatılarını reddederken, mikro tarih anlayışını ortaya atar. Bu bağlamda modernitenin holistik bir tavırla yok saydığı /bastırdığı birey yaşantıları önem

¹⁵ Türkçe bu tespitle ilgili, özellikle dili belleğin bir parçası olarak tanımladığımız taktirde, görünen bir değişiklik geçiriyor. Başta hedonist duygular olmak üzere bir çok şey “alınmak” fiili ile çekiliyor: Haz almak (haz duymak yerine), keyif almak (keyiflenmek veya keyif duymak yerine), banyo /duş almak (banyo/duş yapmak yerine), taksi/otobüs vs. almak (taksiye/otobüse vs. binmek yerine) vs.

kazandır. Birey öyküleri, zihin süreçlerinin sistemin böyle yoğun kontrolü altında ne denli özgün kalabileceği tartışmaya açık olsa dahi, bellek birikimlerinin çeşitlenmesini sağlayabilir.

Ancak, genel bir değerlendirme yapıldığında, günlük dille “belleksizliğin” bireyin ve toplumun savunma mekanizmalarının en önemlilerinden biri olduğunu gözden kaçırmamak ve söz konusu durumu bir “defo” olmaktan çok bir uyum süreci olarak yorumlamak daha doğru gibi görünmektedir. Tabii ki bu bilgi saklı kaymak kaydıyla, tarihin tektipleşmesini önlemek adına birey anılarının, ne engeller altında oldukları bilinerek, özendirilmesi; geçmiş, şimdi ve gelecek vizyonunu geliştirecektir.